

УДК 658.14/.17

Пасінович І. І.

к.е.н., доцент

Шевчук О. М.

к.е.н., доцент

Львівська державна фінансова академія

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ АНАЛІЗУ І УПРАВЛІННЯ ДЕБІТОРСЬКОЮ ЗАБОРГОВАНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА

У статті проаналізовано ситуацію із дебіторською заборгованістю підприємств Львівської області. Висвітлено завдання, напрями й методи управління дебіторською заборгованістю, які покликані покращити фінансовий стан підприємства. Окреслено показники, які доцільно використовувати при аналізі дебіторської заборгованості.

Ключові слова: дебіторська заборгованість, оборотні кошти, фінансовий стан, оборотність дебіторської заборгованості, термін інкасації.

Проблема та її зв'язок з науковими та практичними завданнями. Отримання платежів від дебіторів є одним з основних джерел надходження коштів на підприємстві. Одночасно дебіторська заборгованість є складовою поточних активів підприємства, яка значною мірою визначає його ліквідність, фінансову стійкість та інвестиційну привабливість. З одного боку, виникнення дебіторської заборгованості – звичайна господарська практика, коли має місце розрив в часі між моментом реалізації продукції (наданням послуг) та її оплатою. Проте невиправдано велике відволікання коштів з господарського обороту у дебіторську заборгованість призводить до нестачі оборотного капіталу, яку підприємство, як правило, змушене покривати за рахунок позикових коштів. З огляду на це, проблема ефективного управління дебіторською заборгованістю на основі здійснення ґрунтовного і систематичного її аналізу, є для суб'єктів господарювання

актуальною, і в періоди фінансово-економічної нестабільності набуває особливої ваги.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблеми управління дебіторською заборгованістю висвітлені у працях І. Бланка, Г. Нашкерської, М. Білика, А. Шеремета, Я. Маркуса, А. Лігоненко, В. Смачила Р. Костирка та інших вітчизняних і зарубіжних вчених-економістів. Однак недостатньо чітко визначено конкретні показники, на яких повинні ґрунтуватись рішення щодо управління дебіторською заборгованістю.

Постановка завдання. Мета статті полягає у розвитку науково-методичного забезпечення управління дебіторською заборгованістю підприємства.

Виклад основного матеріалу. Згідно П(С)БО 10 під дебіторською заборгованістю слід розуміти суму заборгованості дебіторів підприємству на визначену дату [1]. Дебіторську заборгованість можна визначити як складову оборотного капіталу, суму боргів від юридичних і фізичних осіб, які належать підприємству. Таким чином, вона є одним із видів фінансових зобов'язань контрагентів по відношенню до підприємства.

У практиці обліку і аналізу розрізняють декілька різновидів дебіторської заборгованості. Відповідно до облікової політики підприємства нормальною вважають дебіторську заборгованість зі строком погашення до трьох місяців, а зі строком погашення понад три місяці – протермінованою. Виділяють також довгострокову і поточну дебіторську заборгованість. Поточна дебіторська заборгованість за продукцію (товари, роботи, послуги), щодо якої існує невпевненість у її погашенні боржником, називається сумнівним боргом, а поточна дебіторська заборгованість, щодо якої існує впевненість у її неповерненні, – це безнадійна дебіторська заборгованість. Дебіторська заборгованість покупців – це фактично безвідсоткова позика контрагентам. Її рівень визначається конкретним підприємством за умовами розрахунків зі своїми клієнтами.

Розглянемо ситуацію з дебіторською заборгованістю на прикладі підприємств Львівської області. З табл. 1 можна оцінити місце дебіторської заборгованості в складі оборотних активів підприємств.

Таблиця 1

Структура оборотних активів підприємств Львівської області, %

Роки	Усі оборотні активи	у тому числі			
		товарно-матеріальні цінності	грошові кошти	дебіторська заборгованість	інші оборотні активи
на кінець року, відсотків					
1995	100,0	32,0	6,7	57,6	3,7
2000	100,0	27,7	3,4	62,5	6,4
2005	100,0	31,2	6,4	55,9	6,5
2006	100,0	29,2	5,9	58,5	6,4
2007	100,0	25,4	6,9	59,4	8,3
2008	100,0	25,8	5,4	62,6	6,2
2009	100,0	23,4	4,5	65,3	6,8
2010	100,0	24,2	5,4	65,2	5,2

Джерело: [2].

З таблиці очевидно, що дебіторська заборгованість складає більше половини оборотних активів підприємств і це є стійкою тенденцією. Навіть у кризовий 1995 рік її частка була нижчою, ніж в останні роки. Таке відволікання коштів у дебіторську заборгованість є невиправдано високим, що актуалізує завдання оптимізації управління дебіторською заборгованістю.

Фінансовий стан багатьох підприємств Львівщини залишається складним, головним чином, через дефіцит оборотних коштів. Розмір оборотних активів суб'єктів господарювання Львівської області на початок 2010 року (46,7 млрд. грн.) був вищим за розміри їх поточних зобов'язань (45,3 млрд. грн.). Коефіцієнт загальної ліквідності, який характеризує можливість підприємств мобілізувати усі оборотні активи для покриття короткострокових зобов'язань, становив 1,031 (на кінець 2008 року – 1,062). Тоді як досягнення оптимального значення цього показника (близько 2) розмір оборотних активів повинен удвічі перевищувати розмір поточних зобов'язань.

На фінансовий стан підприємств області негативно впливають значні розміри дебіторської заборгованості. Розмір заборгованості у розрахунках з дебіторами упродовж 2009 року збільшився на 24,3% і становив на кінець року 30,5 млрд. грн. Майже половину в цьому обсязі займали борги у розрахунках за товари, роботи і послуги (14,6 млрд. грн., або 47,9%). У 2009 році у розрахунку на одну гривню чистого доходу від реалізації продукції припадало 36 коп. дебіторської заборгованості проти 28 коп. у 2008 році. За видами економічної діяльності значні обсяги дебіторської заборгованості були у промисловості (12,3 млрд. грн.) та торгівлі; ремонті автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку (9 млрд. грн.). У той же час заборгованість суб'єктів господарювання області перед кредиторами протягом 2009 року збільшилась на 31,6% і досягла під кінець року 39,5 млрд. грн. та перевищила дебіторську заборгованість на 29,5% (на 9 млрд. грн.). В табл. 2 наведена інформація про дебіторську заборгованість у розрізі видів діяльності. Отже, в поточних активах підприємств практично усіх сфер діяльності на дебіторську заборгованість припадає понад 60%. Це стосується і таких галузей як промисловість, сільське господарство, будівництво, хоча можна було припустити, що в їхніх поточних активах переважну частину мають займати запаси. Найбільша частка дебіторської заборгованості в поточних активах підприємств Львівщини має місце у сфері операцій з нерухомістю (69,5%) і промисловості (64,7%). Це свідчить не лише про низьку платоспроможність покупців і недотримання платіжної дисципліни, а й насамперед, про недостатньо ефективне управління дебіторською заборгованістю з боку підприємств-кредиторів. Розміри дебіторської заборгованості та їхня динаміка прямо чи опосередковано визначають характер управлінських рішень у виробничо-фінансовій сфері. Як відомо, у практиці фінансового аналізу дебіторська заборгованість відноситься до високоліквідних активів.

Середньорічний розмір дебіторської заборгованості
підприємств Львівської області за 2009 рік*

	Оборотні і активи, млн. грн.	Питома вага дебіторської заборгованості в оборотних активах, %	Питома вага в дебіторській заборгованості		
			заборгованості за товари, послуги, %	заборгованості за розрахунками з бюджетом, %	інша поточна заборгованість
Всього	43010,3	64,0	51,6	5,1	43,3
Сільське господарство	1993,75	60,5	76,1	8,8	15,1
Промисловість	16482,15	64,7	47,9	4,5	47,6
Будівництво	2839,2	58,7	64,5	3,5	31,9
Торгівля	13291,2	63,0	62,8	3,8	33,4
Готелі і ресторани	229,4	61,9	44,6	19,7	35,7
Транспорт і зв'язок	1702,15	62,1	28,8	8,6	62,6
Фінансова діяльність	712,6	63,5	24,5	5,4	75,1
Операції з нерухомістю	5387,1	69,5	33,8	7,9	58,3
Інші	372,75	50,7	44,8	11,0	44,2

* розраховано на основі [2]

Відповідно неадекватне оцінювання фактичного стану розрахунків з дебіторами та можливостей щодо повернення дебіторської заборгованості може негативно вплинути на реальну оцінку платоспроможності й кредитоспроможності підприємства.

Проблеми із дебіторською заборгованістю нерідко є причиною дефіциту грошових коштів, що змушує підприємства змінювати умови реалізації своєї продукції. Це вимагає від виробників (постачальників) вироблення гнучкої політики надання кредиту й інкасації.

Неефективність управління дебіторською заборгованістю може бути зумовлена як внутрішніми, так і зовнішніми чинникам – низькою платоспроможністю або недобросовісністю покупців, інфляцією, недостатнім рівнем професіоналізму фінансового менеджера, недостатнім рівнем контролю за дебіторською заборгованістю. Функції з управління

дебіторською заборгованістю, як правило, покладаються на фінансового менеджера, а на великих підприємствах для цього може створюватись окремий функціональний підрозділ, а інформаційне забезпечення формує і подає бухгалтерія.

Для забезпечення стійкого фінансового стану підприємство повинне вибудувати ефективну систему контролю руху і своєчасного стягнення дебіторської заборгованості. Для цього підприємству необхідно не лише формувати бюджет і вести реєстр «старіння» дебіторської заборгованості, своєчасно вживати заходи щодо її інкасації, а й здійснювати систематичний аналіз (моніторинг) цього активу.

Аналіз дебіторської заборгованості за термінами її виникнення дозволяє оцінити ефективність і збалансованість політики товарного кредиту і надання знижок покупцям; визначає сфери, в яких необхідно докласти додаткових зусиль для повернення боргів; дає базу для створення резерву сумнівних боргів; дозволяє спрогнозувати поступлення коштів.

У процесі управління дебіторською заборгованістю можна виділити два напрями: управління формуванням та управління інкасацією дебіторської заборгованості.

До прийомів управління дебіторською заборгованістю належать: облік замовлень, оформлення рахунків і встановлення характеристики дебіторської заборгованості; АВС-аналіз по відношенню до дебіторів; аналіз заборгованості за видами продукції для визначення не вигідних з точки зору інкасації товарів; оцінка реальної вартості наявної дебіторської заборгованості; зменшення дебіторської заборгованості на суму безнадійних боргів; контроль за співвідношенням дебіторської і кредиторської заборгованості; визначення конкретних розмірів знижок при достроковій оплаті; оцінка можливості факторингу – продажу дебіторської заборгованості.

Основні показники, які використовуються при аналізі і прогнозуванні дебіторської заборгованості, наведені в таблиці 3. Аналіз цих показників

доцільно проводити в динаміці. Оптимальний розмір дебіторської заборгованості Костирко Р.А. пропонує визначати наступним чином:

$$\text{Одз} = \frac{OP \times Kc / \text{ц} \times (To + Tпп)}{360}, \quad (1)$$

де OP – запланований обсяг реалізації продукції з наданням комерційного кредиту;

$Kc/\text{ц}$ – коефіцієнт співвідношення собівартості та ціни продукції;

To – середній термін обороту дебіторської заборгованості в минулому періоді;

$Tпп$ – середній термін протермінування платежів [3].

Розглянемо динаміку показників оборотності дебіторської заборгованості у промисловому секторі Львівської області за 2008-2009 роки, порівняємо з аналогічними показниками по кредиторській заборгованості (табл. 4).

Таблиця 3

Показники для аналізу і прогнозування дебіторської заборгованості*

Показник	Коротка характеристика
Коефіцієнт відволікання оборотних коштів у дебіторську заборгованість	визначається як відношення розміру дебіторської заборгованості по розрахунках з покупцями і замовниками за певний період часу до загальної суми оборотних активів підприємства; цей коефіцієнт визначається в динаміці.
Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	показує, скільки разів за рік обернулись кошти, вкладені в розрахунки і визначається як частка від ділення обсягу чистої виручки до середнього залишку дебіторської заборгованості.
Середній термін інкасації (погашення) дебіторської заборгованості	характеризує середній термін інкасації дебіторської заборгованості і обчислюється відношенням середнього залишку дебіторської заборгованості за період до односторонньої виручки від реалізації у цьому періоді.
Коефіцієнт протермінованої дебіторської заборгованості	визначається часткою дебіторської заборгованості, не оплаченої у визначений термін, у загальній величині дебіторської заборгованості.
Середній «вік» протермінованої дебіторської заборгованості	визначається як відношення середнього залишку заборгованості, неоплаченої у визначений термін за аналізований період, до суми одностороннього обороту по реалізації у цьому періоді.
Ефект від інвестування коштів в дебіторську заборгованість	обчислюється як різниця таких показників: розміру додаткового прибутку, отриманого від збільшення обсягу реалізації за рахунок надання кредиту, поточних витрат,

		пов'язаних із організацією кредитування покупців й інкасацією боргу та фінансових втрат по безнадійній заборгованості.
Співвідношення кредиторської і дебіторської заборгованості	i	підприємство повинне прагнути зберегти рівновагу між розміром кредиторської і дебіторської заборгованості.

* розроблено на основі [4]

Дані таблиці свідчать, що за аналізований період чистий дохід промислових підприємств зменшився на 7%, водночас розміри відволікання оборотних активів у розрахунки з дебіторами зросли на 27,3%, а поточна заборгованість перед кредиторами – на 37,9%. Такі зміни зумовили негативну динаміку показників оборотності – кількість оборотів заборгованості зменшилась, а тривалість обороту, відповідно, зростає. Причому, середній термін погашення промисловими підприємствами Львівщини власних поточних боргів складає 58 днів, і термін інкасації дебіторської заборгованості – 46 днів. Такий розрив між розмірами кредиторської і дебіторської заборгованості негативно впливає на поточну платоспроможність підприємства, змушує його звертатись до зовнішніх запозичень, або наращувати борги.

Таким чином, можна стверджувати, що покращення управління дебіторською заборгованістю – важливий чинник покращення фінансового стану підприємств Львівщини. В межах управління дебіторською заборгованістю важливо оптимізувати величину та структуру дебіторської заборгованості, забезпечити скорочення термінів інкасації дебіторської заборгованості, розробити заходи щодо мінімізації впливу інфляційних факторів. Також підприємство може розробити індивідуальну систему якісних та кількісних критеріїв, на підставі яких оцінюватиме дебіторів та формуватиме диференційовані умови надання кредиту.

Показники оборотності дебіторської і кредиторської заборгованості промислових підприємств Львівської області у 2008-2009 рр.*

Показник	Роки		абсолютна зміна, +/-
	2008	2009	
Чистий дохід (виручка) від реалізації продукції, млн.грн.	91798,6	85353,3	- 6445,3
Дебіторська заборгованість (середньорічна), млн.грн.	8384,0	10668,65	+ 2284,65
Кредиторська заборгованість (середньорічна), млн.грн.	9786,95	13493,9	+ 3706,95
Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості, оборотів	10,95	8,00	- 2,95
Тривалість одного обороту дебіторської заборгованості, днів	33,30	45,63	+ 12,33
Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості, оборотів	9,38	6,33	- 3,05
Тривалість одного обороту кредиторської заборгованості, днів	38,91	57,66	+ 18,75

* розраховано на основі [2]

Поступово у вітчизняній господарській практиці поширюється такий вид фінансових послуг як факторинг. Оскільки дебіторська заборгованість не володіє функціями товару, тому об'єктом купівлі/продажу може бути лише права вимоги на її стягнення [5]. Це актуалізує потребу об'єктивної оцінки дебіторської заборгованості, визначення її ринкової вартості. На сьогоднішній день не існує загальноприйнятої методики оцінки дебіторської заборгованості. При здійсненні оцінки дебіторської заборгованості повинні враховуватись фактори, які впливають на її ринкову вартість, зокрема, – умови припинення зобов'язань, терміни розрахунків, передбачені угодою, наявність забезпечення за відповідними зобов'язаннями, фінансовий стан дебітора.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Стабільно високі розміри коштів у розрахунках з дебіторами підприємств свідчать про незадовільне управління коштами у розрахунках з дебіторами, низьку платіжну дисципліну покупців (замовників), а також загалом про наявність проблема неплатежів. Покращення ситуації із стягненням дебіторської

заборгованості – важливий резерв покращення фінансового стану підприємств. Господарські рішення у сфері управління дебіторською заборгованістю повинні опиратись на ґрунтовний й об'єктивний аналіз дебіторської заборгованості. Практикою фінансового менеджменту напрацьовано чимало методичних прийомів аналізу й управління дебіторською заборгованістю, які потребують ширшого використання в діяльності вітчизняних підприємств.

Список використаної літератури

1. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість», затверджене наказом Міністерства фінансів від 08.10.99 р. № 237.
2. Статистичний щорічник Львівської області за 2010 рік. // Державний комітет статистики України. Головне управління статистики у Львівській області. – Львів, 2010. – С. 23-25.
3. Фінанси Львівщини. Статистичний збірник. // Державний комітет статистики України. Головне управління статистики у Львівській області. – Львів, 2010. – С. 57.
4. Фінансовий аналіз: Навч. посібник. // Костирко Р. О. – Х.: Фактор., 2007. – 784 с.
5. Хохлюк О. В. Проблемы оценки дебиторской задолженности в условиях антикризисного управления / Хохлюк О. В., Григоренко А. А // БИЗНЕСИНФОРМ. – №3 (1). – 2010. – С. 46.

ПАСИНОВИЧ И. И., ШЕВЧУК О. М. АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ АНАЛИЗА И УПРАВЛЕНИЯ ДЕБИТОРСКОЙ ЗАДОЛЖЕННОСТЬЮ ПРЕДПРИЯТИЯ

В статье проанализировано ситуацию с дебиторской задолженностью предприятий Львовской области. Раскрыто задания, направления и методы управления дебиторской задолженностью, которые

призваны улучшить финансовое состояние предприятия. Указано показатели, которые целесообразно использовать при анализе дебиторской задолженности.

Ключевые слова: дебиторская задолженность, оборотные средства, финансовое состояние, оборотность дебиторской задолженности, период инкассации.

PASINOVICH I. I., SHEVCHUK O. M. ACTUAL PROBLEMS AND ANALYSIS OF RECEIVABLES OF THE COMPANY

The paper analyzes the situation with receivables of the companies in Lviv region. The task, directions and methods of management of accounts receivable are clarified, which are designed to improve the financial condition of the company. Identified indicators that should be used in the analysis of receivables.

Keywords: accounts receivable, current assets, financial condition, accounts receivable turnover, the period of collection.